

Josip Janković
joja3491@gmail.com

Izvorni znanstveni članak

Usporedbe vrijednosnih orijentacija više naših lokalnih govora đakovačkog, splitskog, esekerskog i ličkog

Sažetak

Rad je posvećen istraživanju lokalnih govora, esekerskog (Đuretić, „Eseker, Mali rječnik esekerskog govora“), i Sv. Roka (Japunčić, „Taslak, Rječnik Sv. Roka“) te njihovoj međusobnoj i usporedbi s ranije istraženim đakovačkim i splitskim govorom. Analiziran je rječnički fond urbanog, slavonskog, govora Nijemaca udomaćenih u gradu Osijeku s jedne i ruralnog gorštačkog govora Svetog Roka prema zastupljenosti negativno i pozitivno konotiranih riječi, imenica, glagola i pridjeva, te je napravljena njihova komparacija unutar i između ta dva govora. Utvrđeno je kako postoji statistički značajna razlika na razini ($P < 0,02$) između broja pozitivno i negativno konotiranih riječi u esekerskom lokalnom govoru kao i u ličkom (Sveti Rok) gdje je razlika nešto manje statistički značajna ($P < 0,05$). Nadalje utvrđena je razlika između broja pozitivno i negativno konotiranih riječi između esekerskog i ličkog, esekerskog i splitskog, esekerskog i đakovačkog, ličkog i đakovačkog a jedino nije utvrđena statistički značajna razlika između ličkog i splitskog ($P < 0,5$) govora. Ovi podaci nameću više pitanja na koja se čini uputnim potražiti odgovore a odnose se na nepoznanice o postojanju razlika u broju pozitivno i negativno konotiranih riječi u ostalim lokalnim govorima u Hrvatskoj, između njih, te između njih i standardnog Hrvatskog jezika te eventualno standardnog Hrvat-

skog jezika u odnosu na ostale Evropske i druge jezike. Slijede pitanja koja ulaze u korpus psiholingvistike o tome imaju li karakteristike tih pojedinačnih govora utjecaja na odgoj novih naraštaja, njihovu sliku o sebi, bazičnu sigurnost, samopouzdanje, samopoštovanje, prilagođenost (emocionalnu, socijalnu, profesionalnu), strukturu ličnosti, njihova akademska postignuća, lokalne temperamente i mentalitete a u krajnjoj konzekvenci i mentalno zdravlje?

Ključne riječi: esekerski govor, lički govor, đakovački govor, splitski govor, semantika riječi, značajnost razlike

Comparisons of the Value Orientations of Several of our Local Languages (Eseker, Lika, Đakovo and Split)

Summary

The work is dedicated to the research of local dialects, Eseker (Đuretić, "Eseker, Small Dictionary of Eseker"), and Sv. Rok (Japunčić, "Taslak, Dictionary of St. Rok") and their mutual and comparison with the previously researched Đakovo and Split speech. Analysis of the urban, Slavonic, speech of the Germans settled in the city of Osijek and the rural mountain speech of Sveti Rok according to the representation of negatively and positively connoted words, nouns, verbs and adjectives, and their comparison within and between the two speeches was made. It was found that there is a statistically significant difference at the level ($P < 0.02$) between the number of positively and negatively connoted words in Esekese local speech as well as in Lika (Sveti Rok), where the difference is slightly less statistically significant ($P < 0.05$). Furthermore, a difference between the number of positively and negatively connoted words between Esekera and Lika, Esekera and Split, Esekera and Đakovica, Lika and Đakovica was found, and the only statistically significant difference between Lika and Split ($P < 0.5$) speech was not found. These data impose several questions to which it seems advisable to look for answers, and they relate to the unknowns about the existence of differences in the number of positively and negatively connoted words in other local languages in Croatia, between them and the standard Croatian language and possibly the standard Croatian language in compared to other

European and other languages. The following are questions that enter the corpus of psycholinguistics and whether the characteristics of these individual speeches have an impact on the upbringing of new generations, their self-image, basic security, self-confidence, self-esteem, adaptation (emotional, social, professional), personality structure, their academic achievements, local temperaments and mentalities and ultimately mental health?

Key Words: *Esekese speech, Lika speech, Đakovica speech, Split speech, semantics of words, significance of the difference*

Uvod

U dosadašnjem istraživanju regionalnih govora u Hrvatskoj s obzirom na procijenjenu semantiku imenica, glagola i pridjeva prema kriteriju pozitivne i negativne semantičke određenosti, koju su izvršila po dva procjenjivača vođena vrijednosnim određenjima prisutnim i u rječnicima. Primjeri za to su izloženi i u članku (Janković, 2022) te ih je za bolje razumijevanje ovog pitanja i tematike općenito dobro i navesti. Primjeri pozitivno konotiranih riječi su „čečeno“, „cmoknit“, „brudershaft“, u đakovačkom i „stiman“, „istribit“, „pupa“ u splitskom a negativno „nedotupavan“, „fuljat“, „pišmoljak“ u đakovačkom i „udren“, „špijavat“, „štraca“ u splitskom govoru. Analizom prema ovom kriteriju izdvojenih riječi je ustanovljeno da postoje razlike u broju riječi pozitivno i negativno procijenjene semantike unutar samih govora kao i među njima. To je utvrđeno usporedbom đakovačkog govora pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća (Bulat i Janković, 2020), i splitskog (Radišić, 2003), govora korištenih u odgovarajućem vremenu na ta dva različita zemljopisna prostora (Janković, 2022.) Republike Hrvatske. Ispitivanje je pokazalo kako je u đakovačkom lokalnom govoru statistički značajno više ($P > 0,001$) negativno konotiranih riječi nego pozitivno kao i u splitskom ali u splitskom ta razlika nije utvrđena na statistički značajnoj razini ($P = 0,3$). Nadalje je utvrđeno kako postoji statistički značajna razlika na visokoj razini ($P > 0,001$) između broja pozitivno i negativno konotiranih riječi đakovačkog u odnosu na splitski lokalni govor. Isto tako razlika u ukupnom broju semantički obojenih riječi, prema kriteriju i pozitivne i negativne konotacije između dva lokalna govora je nominalno i proporcionalno očita a i statistički je značajna ($t = 48,1$; $P > 0,01$). U đakovačkom ih je ukupno 638 ili 17,9% dok ih je u splitskom 1.343 ili 33,5% dakle ukupno i proporcionalno pa i statistički značajno više u splitskom.

Ovakvo stanje u pogledu konotacije riječi u dva različita lokalna govora pokušalo se objasniti različitošću mentaliteta, odnosno temperamenta Slavonca, Đakovčana i Dalmatinca poglavito ovdje u fokusu Splitsanina. Pri tome se pod temperamentom podrazumijeva skup osobina pojedinaca a mentalitet pretežno skup osobina skupine. U psihologiji se i mentalitet i temperament odnose na pojedinca kao i na skupinu iako se polazi od pojedinca i užeg značenja njegova načina mišljenja, reagiranja i ponašanja koje se u našem jeziku označava kao ćud (Janković, 2022). Temperament pretežno označava načine na koje neka osoba pokazuje svoje osjećaje, raspoloženja, energiju kojom reagira na podražaj s tim da temperament često pokriva elemente pojmovna ličnost i karakter (Petz, 1992). Slično se ovi pojmovi definiraju i u okviru socijalne psihijatrije (Hudolin, 1968). Najčešće se temperament vidi kao skup urođenih osobina. Govori se o „temperamentnom Mediterancu“ ili općenito „flegmatičnom Slavoncu, veselom Slavoncu“. U analizi slavonske književnosti od 1800. do 1950. godine Goran Rem navodi

karakteristike te književnosti, koja je najbolje ogledalo mentaliteta i temperamenta Slavonaca kroz izraze: „sentimentalnosti duše, humor, ironiju i pritajenu strastvenost“. U kontekstu takve slike moguće je promatrati i generacije djece koja su stasala u mladost Đakova 50ih- 60ih godina kada se preferirala povučena, suzdržana, davanje prednosti drugome a ambicije su smjele, ako su se nezvane i pojavile, biti pritajene. Opće shvaćanje dalmatinskog temperamenta, a onda i mentaliteta, karakterizirane su otvorenosti opće poznatog mediteranskog duha. Opći je stav da se Splitski mentalitet i temperament u tome posebno ističu, pa autor niza zanimljivih znanstvenih i popularnih djela vezanih i za Split i Splitsku, Kudrjavcev, u knjizi „Ča je pusta Londra...“ piše kako se Split „...kroz cijelu svoju dugu povijest mogao hvaliti kompleksom više vrijednosti.“ Nadalje piše o tome kako „odraz pradavnog carskog sjaja kao da vazda treperi oko ambicioznih splitskih glava i predstavlja im uporište za nove ambiciozne planove.“ (Kudrjavcjev, 2002). Takva slika, naravno na općem planu, uz uvijek postojeće iznimke, svakako se uklapa i u jezične karakteristike govora pripadajućih govornika.

Posebnosti na planu semantike riječi, leksičkih fondova ova dva grada, odnosno govora uz njih vezanih, motivira na istraživanje govora i drugih regija i posebnih skupina njihovih stanovnika, toliko u svim područjima šarolike i jezično i kulturološki raznolike Republike Hrvatske.

Dobiveni rezultati u izloženom istraživanju omogućili su utvrđivanje do sada neistraženih činjenica iz kojih su proizašli zaključci što otvaraju nova pitanja a ova motiviraju na nova istraživanja. Svrhe tih budućih istraživanja odnose se poglavito na već spomenutu možebitnu različitost unutar i između drugih lokalnih govora, moguću povezanost rodnog određenja imenica s pozitivnom, odnosno negativnom konotacijom što bi moglo imati određenih daljnjih poveznica i s tradicionalnim odnosima prema spolovima u odgovarajućim regijama. Svakako bi slijedilo ispitivanje postoji li razlika u pozitivnoj odnosno negativnoj konotaciji riječi lokalnih govora i standardnog hrvatskog jezika pa onda i u pogledu zastupljenosti pozitivno odnosno negativno konotiranih riječi između standardnog hrvatskog jezika i drugih europskih jezika? Tako se, šire promatrano, iz rakursa interesa psihologije, sociologije i pedagogije mogu postaviti i pitanja da li i ako da, kako je određena struktura semantike riječi u pojedinom lokalnom govoru povezana s psihosocijalnim razvojem novih naraštaja, kvalitetom njihove slike o sebi, bazičnom sigurnosti, samopouzdanjem, samopoštovanjem i ukupnom strukturom ličnosti, općom, emocionalnom, obiteljskom, socijalnom i profesionalnom prilagođenosti, te s lokalnim temperamentima i mentalitetima kao i stanjem mentalnog zdravlja u pojedinoj populaciji? Sva ova a vjerojatno i niz novih ovdje ne spomenutih pitanja potiču na nova istraživanja pogotovo što su i lokalni govori kao i standardni

jezik podložni stalnim promjenama tijekom vremena i pod utjecajima u određenom vremenu dominantnih svjetskih jezika, takozvane „jezične nesigurnosti“ (Bašić, 2015).

Govor, značenje riječi i društvo

Još predsokratovski filozofi traže vezu između riječi i toga što one znače a time i onoga tko je govornik i što sugovornik nudi tijekom komunikacije, komponiranja poruke i očekivanja od primatelja. Zagovornici prirodne veze između pojma i stvari koriste se etimologijom „traženjem etimona prvog istinskog značenja riječi“ (Schaube, 1991: 5) pokušavajući tako utvrditi postoji li veza između nekog predmeta, stvari u prirodi i njezinog imena. Stoici egzaktnim istraživanjem grupiraju slične riječi i utvrđuju stupanj prelaska iz prvobitne oznake za nešto, predmet, stvar, etimona u sadašnjem korištenju riječ, aktualnom pojmu. Sofisti zbog posve drugih, stilističkih, razloga istražuju značenje riječi pridajući mu ključnu važnost a samim time i veliku pažnju. Osobito su u tim istraživanjima okupirani riječima sličnog značenja. Aristotel će im dati poseban i danas korišteni naziv - sinonimi (ibid.6). Heraklitovci na čelu s Kratilom smatraju da su riječ i predmet prirodno vezani te uvode pojam anomalija kada nema tog podudaranja i spore se sa Sokratom i njegovim istomišljenicima jer vjeruju da je ime stvarima stvarano dogovorom i na kraju pobjeđuju u tim raspravama (ibid.6). Platon analizira govor i putove kojima se može afirmirati ili negirati neka činjenica i njeno određenje, ono što jest i što nije te slijedeći Sokrata traži izvođenje zaključka na osnovi jasno definiranih pojmova. Ključna, prelomna zasluga mu je što traži, i nalazi, vezu između riječi i misli za razliku od ranijih nastojanja u povezivanju riječi i predmeta. Aristotel Platonovom jedinstvu jezika i misli dodaje ovdje posebno važnu psihološku komponentu. Tako on otvara prostor i prihvaćanju i razumijevanju različitog individualnog shvaćanja riječi a preko toga i cjelokupnih misli izrečenih u rečenicama tijekom rasprava i zaključivanja što izaziva i razvijanje osjećaja upućenih riječima (Aristotel, 1989:107) kod primatelja. M. Breal preuzima iz grčkog jezika pojam semantike u francuski jezik kao *semantiqu* te pod njim ne podrazumijeva samo značenje nego i razvoj pojma pa će se onda taj pristup riječima transformirati u povijesnu semantiku. Breal još 1893. objavljuje knjigu posvećenu semantici koja je 1900. prevedena na engleski jezik pod naslovom „*Semantics: Studies in the science of meaning*“ u kojoj piše o semantici kao znanosti o značenju riječi ne koncentrirajući se dominantno samo na povijest razvoja interesa za promjene njihovog značenja. Taj pojam koristi se i u antropologiji. Tako ga nalazimo i kod Malinowskog u eseju tiskanom kao suplement u knjizi C. K. Ogdena i I. A. Richardsa „*The Meaning of Meaning*“ pod naslovom „*The problem of meaning in primitive language*“ 1923. godine (prema Palmer, 1976. u Hrvatistika, 2010) koja je nastala nakon njegovih poznatih istraživanja „primitivnih društava“ na Trobrijanskom otočju o kojima je 1922.

godine objavio knjigu „Argonauti zapadnog Pacifika“, koja je na srpski prevedena tek 1979. godine. Malinowski kao antropolog, u okviru terenskih istraživanja posvećenih kulturi stanovnika Nove Gvineje, Trobrijanskog otočja, kasnije i Afrike, osobito Kenije, zaokupljen je i pitanjima jezika i govora, o čemu polemizira sa sociolozima (npr. S. E. Durckheim) i psiholozima (npr. s W. Wundt). To svakako govori kako je lingvistika područje koje je u fokusu zanimanja i brojnih drugih znanosti koje se bave čovjekom i njegovim funkcioniranjem za sebe i u društvu s drugim ljudima a ne samo lingvisti.

U traženju povezanosti jezika i kulture, eventualnih „mentaliteta“, koji su nakon niza istraživanja napušteni kao predmet bavljenja zbog svoje dinamike i promjenljivosti a sada nakon ovih istraživanja lokalnih govora i dobivenih rezultata postaju ponovo zanimljivim. Ponovo sukladno glosematici koja „polazi od pretpostavke da je plan sadržaja (značenje) u jeziku organiziran potpuno analogno planu izraza (glasovnom obliku).“ (LZMK, 2021) Događa se to jednako kao i E. Sapiru i B. L. Whorfu, koji su postavili hipotezu o izomorfizmu između jezika i kulture. Nezaobilazni antropolog C. L. Strauss proširuje izomorfizam između jezika i kulture i na civilizaciju kao cjelokupan izraz različitih pa i „primitivnih“ društava te tu nalazi kako jezik ima važno mjesto kao sredstvo istraživanja odnosa ne samo među ljudima nego čak i društva i prirode (Abecrombie i sur., 2007). Marra (Hrvatska enciklopedija) nalazi „izomorfizam između stadija razvoja društvenih struktura i određenog tipa jezika koji im odgovara.“ (LZMK, 2021).

U kontekstu tih promišljanja u Americi se razvija antropolingvistika koja se bavi proučavanjem urođeničkih kultura i njihove povezanosti s odgovarajućim govorom a metodološki su zahtjevna jer američka plemena nisu imala svoja pisma pa je istraživanje bilo otežano i zahtijevalo je pomna bilježenja pri prikupljanju jezičnog materijala, pogotovo što tada snimanje govora u terenskim uvjetima još nije bilo moguće.

U Europi se istovremeno razvija etnolingvistika koju A. Nagorko (2004:132) shvaća kao znanost „koja ne pretendira kreirati univerzalne istine“ već je u njezinom krugu interesa ono što je različito te da ta „osviještenost o postojanju različitosti, omogućuje zaobilazak mnogih zamki lingvocentrizma i etnocentrizma...“ (Ibid. 2004). Predmet promatranja joj „nije samo jezik i verbalni izričaj nego i kultura koja je široko shvaćena, kao složeni sustav znakova (strukturalistički viđeno) ili kao skup manje ili više osviještenih normi, uzora, vrijednosti i očekivanja (u antropološkom shvaćanju)“ (ibid. 132).

Kao posebna znanstvena disciplina razvija se i sociolingvistika. Ovaj termin je prvi upotrijebio Thomas Callan Hodson 1939. pišući studije temeljene na svojim istraživanjima u Indiji. No društvenim aspektima jezika prvi su se bavili indijski i japanski lingvisti tridesetih godina dvadesetog stoljeća i Švicarac Louis Gauchat. Na zapadu, odnosno engleskim govornim područjima, ona se pojavljuje tek 60tih godina s Williamom Labowom u (SAD) i Basilom Bernsteinom (GB). W. Labow se smatra osnivačem znanstvene sociolingvistike jer je u istraživanja uveo empirijske metode izučavanja jezika.

Posebna je vrijednost njegovog rada to što se u istraživanjima služio i kvalitativnom metodologijom u skladu s novim strujama u metodologiji društvenih znanosti a pokazale su se izuzetno zanimljivim za izučavanje dimenzija nedohvatljivih kvantitativnim metodama relacija društava i odgovarajućih jezičnih varijeteta na primjer.

Sociolingvistiku ili socijalnu lingvistiku D. Brozović (1996:41) definira kao znanost koja „proučava jezik kao komunikacijski sustav određenog kolektiva...ili pak pojedinačnog individuuma“. Iz perspektive kognitivne lingvistike autor postavlja pitanja i traži odgovore na njih u kontekstu standardizacije jezika stvaranjem cjelovitog konstrukta. Kod toga se javljaju novi problemi za govornike u pogledu utvrđivanja što i kako je „pravilno – nepravilno“ kao i poimanja svijeta koji se njime tumači. Slijedom toga, jezik prema Pavlovu (2003:67) treba definirati u skladu s poimanjem perceptivnih, kulturnih i iskustvenih elemenata na području svake pojedine jezične zajednice.

Zanimanje za značenje, odnosno semantiku riječi u lingvistici s dalekim naznakama psihologije kao predmeta bavljenja znanstvenika vuku korijene još iz srednjvjekovnih rasprava nominalista i realista. Složena bavljenja riječima, njihovim značenjem i semantikom, posebno semantičkim diferencijalom u prvoj polovini prošlog stoljeća, dolazi u fokus pažnje tijekom razvoja eksperimentalne psihologije. Ona su dobila puno značenje i doživjela nagli razvoj kroz istraživanja, teorijska razmatranja i kreiranje odgovarajućih metoda istraživanja semantike pojmova u okviru Osgoodova rada. Kao Wundtov sljedbenik, pripadnik eksperimentalne struje u psihologiji, on se posvećuje bavljenju lingvističkim pitanjima kao posebnim smjerom razvoja eksperimentalne psihologije. Osobito se intenzivno bavi općom semantikom te Korzybskovljevim strukturalnim diferencijalom (Osgood, 1964). Prvenstveno je usmjeren na utvrđivanje značenja riječi i stavova na individualnoj i grupnoj, odnosno općoj razini. Razvio je teoriju i na njoj zasnovanu metodu utvrđivanja semantičkog diferencijala pomoću bipolarnih skala, kojima istražuje semantiku, značenje riječi, prvenstveno pridjeva, u općoj populaciji. Ta se metoda i danas koristi za ispitivanje, svojevrсно mjerenje, mišljenja, stavova, vrijednosti na psihometrijski kontroliranim ljestvicama čime se procjenama značenja riječi, vrijednosti i ostalih mjerenih misaonih produkata daje znanstvena razina vjerodostojnosti (Hr2.wiki). Skalama semantičkog diferencijala moguće je naknadno tražiti pa i utvrđivati korijene u davnim civilizacijskim zasadama, dnevnim procjenjivanjima pojava, situacija i ponašanja različitih bića i situacija u smislu „dobro – loše“, „jako – slabo“, „opasno – korisno“ ..., koje su prethodile sustavnim znanstvenim procjenama. U ranim stadijima razvoja ljudskog društva na razini horde te su procjene bile od životne važnosti a u okviru znanosti, razvoja eksperimentalne psihologije, posebno dvadesetog stoljeća imaju važno mjesto u istraživanjima C. Osgooda (1964) i eksperimentalne psihologije. U području semantičkog diferencijala pokazale su se izuzetno primjenjivim, korisnim i pouzdanim.

U ovom istraživanju ograničenom na usporedbu đakovačkog, splitskog, esekerskog i ličkog (Taslak) lokalnog govora, pristupljeno je identificiranju pozitivno i negativno semantički obojenih riječi (imenica, glagola i pridjeva) tih lokalnih govora s ciljem daljnjeg utvrđivanja mogućih razlika i sličnosti. Dva od njih pripadaju panonskom, jedan mediteranskom i jedan gorštačkom kulturnom krugu pa je bilo izuzetno zanimljivo provjeriti koliko su u tom pogledu ova četiri lokalna govora slična ili različita. U okviru usporedbe dobivenih rezultata analize svakog od pojedinih dijalekata i kasnijih međusobnih usporedbi i traženja sličnosti i razlika, nametala su se pitanja povezana s regionalnim temperamentima i mentalitetima. Ponovo se nameće i pitanje utjecaja odgovarajućih govora na razvoj psihosocijalne strukture novih naraštaja u sve četiri sredine. Utjecaja jezika u izgradnje temperamenta i mentaliteta u naraštajima koji slijede u četiri međusobno regionalno, tri zemljopisno i jednoj i nacionalno različitoj sredini. Đakovačka i „esekerska“ su panonske gradske sredine ali je „esekerska“ kaarakteristična po tome što predstavlja jezično izoliranu zajednicu Nijemaca u Osijeku čija je brojnost bila tolika da je izgradila svoj poseban govor, mješavinu njemačkog i hrvatskog koji je, pogotovo kada je rečenica napisana danas, gotovo nemoguće razumjeti. Đakovački govor je bogat dominantno germanizmima ali i mađarizmima i turcizmima. Splitski govor spada zemljopisno pa i riječničkim fondom u krug naših mediteranskih lokalnih govora u kojemu se nalazi dominantno talijanština ali i nešto germanizama i turcizama, sa svojim specifičnostima prisutnim i u mentalitetu govornika. Lički govor, ovdje specifično područja Svetog Roka, zemljopisno spada u gorštačko područje pa bi se očekivalo jezičnu „čistoću“ no pokazalo se da je i u njemu priličan broj turcizama, germanizama ali i talijanizama. U skladu s ovim karakteristikama govora uz zemljopisne i klimatske razlike lokaliteta, javljaju se ponovo i pitanja psihosocijalnih karakteristika, sličnosti i razlika među govornicima, njihovim temperamentima i mentalitetima ali to nije predmet istraživanja ovog rada.

Ciljevi istraživanja

Osnovni ciljevi istraživanja su:

1. Utvrditi postoji li razlika u broju pozitivno i negativno konotiranih riječi unutar svakoga od dva lokalna govora – esekerskog i ličkog.
2. Utvrditi postoji li razlika u broju pozitivno, odnosno negativno konotiranih riječi pojedinačno između ova dva lokalna govora te đakovačkog i splitskog.
3. Utvrditi postoji li razlika u relativnoj zastupljenosti semantički „opterećenih“ riječi između ta četiri lokalna govora.

Metoda istraživanja

Za prikupljanje podataka u ovom istraživanju korištene su riječi iz četiri rječnika lokalnog govora: „Rječnika đakovačkog govora 50ih i 60ih godina dvadesetog stoljeća“, autora Josipa Bulata i Josipa Jankovića, „Ričnika splitskog govora“ autora Tonka Radišića, „Esekerskog rječnika – Esskerisches Wörterbuch“ autora Velimira Petrovića i „Taslaka, Rječnik Sv, Roka“ Mile Japunčića. Procjene su provedene bipolarnom skalom Osgoodovog semantičkog diferencijala od tri stupnja: pozitivno – neutralno – negativno. Reducirani broj stupnjeva korišten je u svrhu postizanja što većeg stupnja kvalitete procjena (pouzdanosti, objektivnosti, valjanosti) na uštrb preciznosti koja bi bila postignuta većim brojem stupnjeva ali bi se izgubilo na ostalim kriterijima koji su ovdje važniji. Procjene je davalo dvoje procjenjivača poznavatelja ovih govora s tim da su dominantnu vrijednost imale transkripcije riječi u rječnicima kako bi se poštovalo izvorno autorovo poimanje značenja riječi. Dobiveni podaci su obrađivani mjerama relativne vrijednosti (postotcima, proporcijama) i značajnosti razlike (hi-kvadrat test i t-test).

Rezultati i rasprava

Ovaj rad proizašao je iz interesa za vrijednosne orijentacije nastale tijekom prikupljanja riječi za đakovački rječnik i istraživanja posvećenog razlikama između đakovačkog i splitskog govora. U obradu je ušlo 3.549 riječi đakovačkog lokalnog govora pri čemu je broj semantički pozitivno obojenih 65 a negativno 573 dok je 2911 riječi procijenjeno semantički neutralnim. Isto tako uključeno je u analizu ukupno 4004 riječi splitskog govora od kojih je 636 pozitivno, 707 negativno a 2661 riječ vrijednosno neutralne semantike. Rezultati ovog istraživanja dvaju lokalnih govora uključeni su u novu analizu te su uspoređeni s rezultatima ispitivanja semantike riječi slijedeća dva rječnika: „Taslak, Rječnik Sv, Roka“ Mile Japunčića i „Esekerskog rječnika – Esskerisches Wörterbuch“ autora Velimira Petrovića.

Taslak, Rječnik Sv. Roka

Rječnik je to govora ličkih gorštaka na području Svetog roka koji je njegov autor Mile Japunčić želio spasiti od zaborava i nazvao ga Taslak uz napomene: „Taslak je *nedovršeno* ljudsko trajanje, znak vremena, čuvar sjećanja. Taslak je *dokaz* višestoljetnog hrvatstva na ovim prostorima. Taslak je *dovršenosť* moga odnosa prema djedovoj mudrosti i dio vječnog duga prema patnji prognanih, raseljanih, za domovinskog rata protjeranih Hrvata Svetog Roka.“ Znači, ovo je rječnik male ruralne sredine koja nestaje iz više razloga a primarno progona tijekom velikosrpske agresije te se njeno stanovništvo svelo na svega nekoliko desetaka stanovnika uglavnom starije dobi. U ovom govoru slikava se ta sredina i ljudi koji su ga stvarali stoljećima.

Tablica 1. Distribucija procjena riječi u „Taslaku, Rječniku Sv. Roka“ prema vrstama riječi i zastupljenosti

Vrste / semantika riječi	pozitivna	negativna	ukupno
Imenice: broj i postotak	264 6,1%	296 6,8%	560 8,9%
Pridjevi: broj i postotak	89 2,0%	91 2,1%	180 4,2%
Glagoli: broj i postotak	313 7,3%	429 9,9%	742 17,2%
Ukupno: broj i postotak	666 15,5 %	816 18,9%	1482 34,4%

Dobiveni podaci pokazuju da je ukupno semantički obojeno 1482 riječi (imenica, glagola i pridjeva), dok je neutralno 2861 ili 65,6 % riječi. Od toga je pozitivno obojeno 666 a negativno 816 riječi što znači da je i u ovom lokalnom govoru nominalno više negativno obojenih riječi nego pozitivno. Izračunavanje značajnosti razlike između ove dvije kategorije riječi Hi kvadrat testom ustanovljeno je da je Hi kvadrat=6,26, te uz $ss = 2$, $P < 0,05$ što predstavlja statistički značajnu razliku ali ne onoliko kakva je nađena kod đakovačkog govora gdje je razlika daleko značajnija ($P > 0,001$) ali ni kod splitskog gdje ova razlika uopće nije statistički značajna. Inspekcijom gornje tablice moguće je vidjeti kako su nominalne razlike kod glagola značajno veće nego kod imenica i pridjeva pa je ovoj razlici moguće pripisati i postojanje cjelokupne dominacije negativnih konotacija nad pozitivnim. Ovo je potvrđeno i izračunavanjem Hi kvadrat testa za glagole koji (Hi kvadrat test = 18,3) uz $ss = 1$ pokazuje visoku statističku značajnost razlike u korist negativno konotiranih glagola ($P < = 0,01$). U splitskom govoru je slična situacija s imenicama ali kod glagola je značajno više pozitivno konotiranih, dakle obrnuto od ličkog govora. Ovu razliku u ličkom govoru nije jednostavno objasniti. Moguće je da se iz nekih razloga, kao što je teški gorštački život u kojemu se jedino napornim radom može prevladati opća neimaština, djelovanje vrednuje i većim brojem glagola nego imenica i pridjeva i u skladu s općom negativnom orijentacijom u našoj kulturi ono se potiče negativno konotiranim izrazima, dominantno glagolima. U splitskom kontekstu, gdje je isti slučaj s imenicama, još je teže objasniti ovu tendenciju jer je negativna konotacija usmjerena direktno na subjekt. Moguće je tome tako zbog snažno izraženog

individualizma stanovnika „kraljevskog grada“ u odnosu na seosku sredinu ličkog Svetoga Roka. No to zahtjeva dublju kvalitativnu analizu.

Esekeri

Osijek se prvi puta spominje 1196. godine pod mađarskim imenom Esek. Tijekom 18. stoljeća, nakon izгона turaka, u Osijek se vraćaju njegovi starosjedioci ali doseljavaju se tijekom rekonstrukcije, izgradnje civilnog dijela grada i obnove Tvrđe i brojni obrtnici i trgovci, razvija se školstvo, uglavnom na njemačkom jeziku, a od 1750. godine djeluje i kazalište a predstave se izvode najčešće na njemačkom jeziku. Od 1848. godine tiskaju se i prve novine na njemačkom jeziku. Prema mađarskom imenu grada Esek i njegovi stanovnici dobivaju ime esekeri. Govor nazvan „esekerski“ nastaje miješnjem govora osječkih građana, mahom austrijanaca, mađžara, nijemaca i židova doseljenih s njemačkih govornih područja, pomiješanih s domaćim hrvatskim ali i mađžrskim stanovništvom i tako se stvara specifičan govor, mješavina svih ovih govora dopunjenih i turskim riječima. To je govor multinacionalne urbane sredine, pretežno srednjeg sloja građana te odgovara i njihovom mentalitetu. Kasnije se ovaj govor proširio na sve stanovnike grada Osijeka i uže okolice. Rječnik „Eseker“, korišten za ovo istraživanje, predstavlja Mali rječnik esekerskog govora koji je sastavio Stanko Dragičević a objavljen je u Nakladi Đuretić i Studia moderna d.o.o. u Zagrebu 2014. godine.

Tablica 1. Distribucija procjena riječi u „Eseker – Mali rječnik esskerskog govor“ prema kriteriju pozitivne odnosno negativne konotacije imenica, glagola i pridjeva i njihove relativne zastupljenosti u cjelokupnom fondu riječi ovog rječnika

Vrste / semantika riječi	pozitivna	negativna	ukupno
Imenice: broj i postotak	96 2,8%	256 9,3%	352 7,6%
Pridjevi: broj i postotak	60 1,8%	103 3,1%	163 4,8%
Glagoli: broj i postotak	67 2,0%	206 6,2%	273 8,2%
Ukupan: broj i postotak	223 6,7%	565 16,9%	788 23,6%

Ukupan broj riječi u ovom rječniku (Dragičević, 2014) je 3346 a od toga je 2558 ili 76,4% procijenjeno neutralnim. Obradom ovih podataka o procjenama pokazalo se da je i u ovom rječniku uz dobiveni Hi kvadrat test = 8,34, uz stupnjeve slobode $ss = 2$ nađena statistički značajna razlika u korist negativno konotiranih riječi i to na razini $P < 0,02$ što je veća značajnost nego kod ličkog govora a pogotovo splitskog te da je njihova distribucija bliža đakovačkim mada je značajnost ipak nešto niža nego kod građana u zemljopisno bliskoj sredini.

Izračunavanjem statističke značajnosti razlika među pojedinim lokalnim govorima pokazalo je da između Ličkog i splitskog lokalnog govora u pogledu konotacija glagola, pridjeva i imenica razlika nije statistički značajna (Hi kvadrat test = 1,23, $ss = 1$, $P < 0,5$). Razlika između đakovačkog i ličkog govora gdje je Hikvadrat test = 44,64 te je uz $ss=1$ razlika statistički značajna na vrlo visokoj razini ($P < 0,001$). Slično je i s razlikom između esekerskog i ličkog gdje je Hi kvadrat test = 54,9, te uz $ss = 1$ doseže jednako visoku značajnost ($P < 0,001$). Usporedba esekerskog i splitskog govora uz Hi kvadrat test = 145,5, te uz $ss = 1$ pokazuje izuzetno visoku značajnost ($P < 0,001$). Razlike u konotacijama riječi u govorima panonske dvije sredine u odnosu na nešto južniju, gorštačku ličku i priobalnu splitsku su se pokazale statistički vrlo značajnima dok razlike između ličke i splitske nisu statistički značajne. U tom svijetlu bilo je zanimljivo međusobno usporediti dvije panonske sredine u pogledu pozitivne i negativne konotacije riječi u njihovim govorima. Ovdje se pokazalo suprotno očekivanjima pobuđenim razlikama s južnijim sredinama da je Hi kvadrat test = 95,2 što uz $ss = 1$ predstavlja izuzetno visok stupanj značajnosti razlike $P < 0,001$ što svakako treba pripisati zaista malom broju pozitivno konotiranih riječi identificiranih u đakovačkom govoru u kojem je čak devet puta manje pozitivno od negativno konotiranih.

Kao što je već ranije konstatirano (Janković, 2022) može se pretpostaviti kako toliko veći broj negativno konotiranih od pozitivno obojenih riječi osobito u đakovačkom govoru (1,8% pozitivnih naprama 16,1% negativnih) ali istina u nešto manjoj mjeri u esekerskom (9,3% pozitivno naprama 12,8% negativno), još manje ličkom (Sveti Rok – 15,4 pozitivnih naprama 19% negativnih) a najmanje splitskom (15% negativno i 17% pozitivno) ima određenih reperkusija na kvalitetu komunikacija, dinamiku i kvalitetu odnosa među govornicima. Kod toga je zanimljivo usporediti i količinu uopće konotiranih riječi u odnosu na neutralne gdje se pokazalo kako ih je u esekerskom 22,1%, đakovačkom 17,9 %, splitskom 32% a ličkom, možda malo i neočekivano, najviše 34,4%. Isto tako može se pretpostaviti da ukupno manji broj semantički pozitivno obojenih riječi vjerojatno proizlazi iz mentaliteta odgovarajućih sredina ali i da tako strukturiran rječnik doprinosi njihovom stvaranju i održavanju. Posebno se pitanje nameće o mogućem utjecaju toliko većeg broja negativno konotiranih riječi na proces socijalizacije

djece, njihov odgoj, uspostavljanje njihove bazične sigurnosti, kvalitete slike o sebi, samopouzdanja, samopoštovanja, te na njihovu emocionalnu, socijalnu, obiteljsku pa i profesionalnu prilagodbu a onda i akademski uspjeh te kasnije obiteljske, susjedske i radne odnose. U daljnjoj analizi fenomena prevladavajuće prisutnosti negativno konotiranih riječi moguće je vidjeti i općeprijetnu pojavu negativnog reagiranja roditelja na ponašanja djece i isto takvo honoriranje njihovog funkcioniranja i suprotno tome ignoriranja pozitivnih oblika njihovog ponašanja, što svakako ima vrlo negativne odgojne posljedice na sve ključne komponente stvaranja djetetove osobnosti, oblika ponašanja pa i njegovog mentalnog zdravlja (Janković, 2012). U ovom fenomenu moguće je naslutiti i uzročno posljedičnu vezu s nekritičnim prihvaćanjem svega što dolazi iz drugih zemljopisnih i kulturnih prostora a u krajnjoj konzekvenci i političkim kretanjima u Hrvatskoj kroz vrijeme, tako lako prihvaćanim tuđim ideologijama i vladavinama „narnarodnih vladara“, kraljeva i careva tijekom povijesti. Pitanje uzročno posljedičnih veza u takvoj strukturi konotacija riječi dnevnog govora nije nikada promatrano niti istraživano a nije svejedno kako na nove naraštaje oni djeluju. To što postoje razlike i među lokalnim govorima manji ukupni broj obojenih riječi (17,9% u đakovačkom : 32% splitskom), tim više što se pokazalo kako je i ova razlika statistički značajna ($t = 48,1$; $P < 0,01$) isto tako nije zanemarivo. Uz ostala pitanja na temelju dobivenih rezultata, postavlja se i pitanje jesu li ti mentaliteti utjecali na stvaranje tako strukturiranih govora, jesu li tako strukturirani govori doprinijeli stvaranju odgovarajućih mentaliteta ili su se pak paralelno izgrađivali u pripadajućim prirodnim, klimatskim, povijesnim i društvenim, kao i uvjetima migracija stanovništva kroz vrijeme?

Zaključak

Ovim istraživanjem je utvrđena:

1. statistički značajna razlika na razini ($P < 0,05$) između broja pozitivno i negativno konotiranih riječi u esekerskom lokalnom govoru uz $ss = 1$ a Hi kvadrat test = 6,26 dok u ličkom (Sveti Rok) ona postoji ali je nešto manje statistički značajna ($P < 0,02$) uz $ss = 1$ i Hi kvadrat test = 8,34;
2. razlika između broja pozitivno i negativno konotiranih riječi među lokalnim govorima esekerskog i ličkog nađena je na razini od $P < 0,01$ kod $ss = 1$ i Hi kvadrat test = 18,3;
3. razlika između broja pozitivno, odnosno negativno konotiranih riječi među lokalnim govorima splitskog i ličkog nije statistički značajna $P = 0,5$ kod $ss = 1$ a Hi kvadrat test = 1,24;

4. razlika između broja pozitivno, odnosno negativno konotiranih riječi među lokalnim govorima đakovačkog i ličkog statistički je značajna ($P > 0,001$) kod $ss = 1$ a Hi kvadrat test = 439,7;
5. razlika između broja pozitivno, odnosno negativno konotiranih riječi među lokalnim govorima esekerskog i đakovačkog je statistički značajna ($P < = 0,001$) kod $ss = 1$ a Hi kvadrat test = 90,1;

Dobiveni rezultati potiču na brojna razmišljanja iznesena u raspravi i otvaraju nova pitanja a ova motiviraju na nova istraživanja. Svrhe tih budućih istraživanja su mnogostruke a odnose se na:

- utvrđivanje stanja u ostalim lokalnim govorima u Hrvatskoj u pogledu odnosa pozitivno i negativno konotiranih riječi te njihova odnosa s već ispitanim, te moguće povezanosti s lokanim mentalitetima i temperamentima;
- utvrđivanje postoji li povezanost rodnog određenja imenica i njihove pozitivne odnosno negativne konotacije što bi moglo imati određenih povezanosti i s tradicionalnim odnosima prema spolovima u odgovarajućim regijama;
- postoji li razlika u pozitivnoj odnosno negativnoj konotaciji riječi lokalnih govora i standardnog hrvatskog jezika kao i hrvatskog i ostalih evropskih jezika;

Promatrano u kontekstu interesa i predmeta bavljenja psihologije, osobito dječje, pedagoške i socijalne, sociologije i pedagogije postavljaju se i pitanja da li je određena struktura semantike riječi u pojedinom lokalnom govoru povezana s:

- psihosocijalnim razvojem novih naraštaja, njihovom strukturom ličnosti, različitim aspektima prilagodbe ali i kvalitetom mentalnog zdravlja.

Sva ova pitanja potiču na nova istraživanja pogotovo što su i lokalni govori kao i standardni književni jezik podložni stalnim promjenama tijekom vremena i pod utjecajima su određenih dominantnih svjetskih jezika što se mijenjaju kroz vrijeme.

Izbor iz literature

Abecrombie, Nicholas, Turner, S. Bryan, Hill, Stephen, (2007), Rječnik sociologije.

Zagreb: Jesenski i Turk

Aristotel (1989), Retorika. Zagreb: Naprijed

Bašić, Martina, (2015), Invencija i ujednačavanje u nekim množinskim oblicima i imenicama u crikveničkom govoru. Zagreb: Hrvatski leksikološki zbornik, 19

Brozović, Dalibor, (1996), Sociolingvistika prema genetskoj i tipološkoj lingvistici.

Zagreb: Suvremena lingvistika, Vol. 41- 42, No. 1-2.

- Bulat, J. i Janković, J. (2020), RJEČNIK ĐAKOVAČKOG GOVORA 1950IH – 1960IH
Ogranak Matice hrvatske u Đakovu
- Đuretić, N. (2014). Eseker, Mali rječnik esekerskog govora, Naklada Đuretić i Studio moderna d. o. o., Zagreb.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslava Krleže (Pristupljeno 7. XII. 2021.)
- Hudolin, Vladimir, (1968), Psihijatrijsko psihološki leksikon. Zagreb: Panorama Sociolingvistika, <https://www.studocu.com/row/document/sveuciliste-u-Zagrebu/sociolingvistika/sociolingvistika-simeon/3251456>, sociolingvistika (pristupljeno 26. XII. 2021.)
- Janković, J. (2012). Plodovi roditeljskih poruka, Etcetera, Zagreb
- Janković, J. (2022). Vrednosne karakteristike đakovačkog govora sredine dvadesetog stoljeća u usporedbi sa splitskim, Socijalne teme, God. 9. Br.9, Zagreb
- Japunčić, M. (1998). Taslak, Rječnik Sv. Roka, Vlastota naklada, Zagreb
- Kudrjavcev, Anatolij, (2002), Ča je pusta Londra.... Split: Marijan tisak
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 10. 2023.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28341>>.
- Malinowski Bronislav (1923) „The problem of meaning in primitive language“ u eseju tiskanom kao supplement u C. K. Ogdena i I. A. Richardsa „The Meaning of Meaning“, A. Harvest/HBJ Book
- Malinowski, Bronislav, (1979), Argonauti zapadnog Pacifika. Beograd: BIGZ
- Nagorko Alicija (2004), Etno lingvistika i kulturonomi u međujezičnom prostoru. Zagreb: Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 30
- Osgood, Charles, (1964), Metode i teorije u eksperimentalnoj psihologiji. Beograd: Savremena škola
- Palmer, F. Robert, (1976), Semantics a new outline, Cambridge University Press, prijevod u Hrvatistika, 2010. g.
- Pavlov, Ante, (2003), Pogled na dijalekatsku jezičnost i identitet. Zagreb: Diskrepancija, Sv. IV. Br. 7-8,
- Petz, Boris i sur., (1992), Psihologijski rječnik. Zagreb: Prosvjeta
- Radišić, Tonko, (2003) Ričnik splitskog govora, Split, Mala splitska biblioteka
- Rem, Goran, Hrvatska književnost u Slavoniji na prelazu iz 19. u 20. stoljeće <https://hrcak.srce.hr/file/109816> (pristupljeno 22. siječnja 2022.)
- Schaube, Ines, (1991), Nastanak gramatičke tehnike u helenizmu. Zagreb: Latina et Graeca, Vol 1, No. 38
- Semantički diferencijal, Hr2.wiki/wiki/semantic_diferencial (pristupljeno 7. 12. 2022.)
- Sociolingvistika: hr.wikipedia.org/Wik/sociolingvistika (pristupljeno 9. 5. 2022.)